

نگرشی بر حرفه سنتی چینی بندزنی

حمیدرضا آرامی پارچه‌باف* ، سجاد مؤذن**

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۴/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۸/۲۷

چکیده

یکی از هنرها و صنایع سنتی در معرض فراموشی، چینی‌بندزنی است. حفظ و جمع‌آوری تجربیات، دانش و فنون به کار رفته در این حرفه در جهت پاسداشت فرهنگ ایرانی ضرورت دارد. برای گردآوری اطلاعات از مطالعات میدانی و کتابخانه‌ای و مصاحبه با صاحب‌نظران و پیشکسوتان این هنر استفاده گردید و به پیشینه، شناخت و معرفی ابزار سنتی، مواد و روش تهیه و به‌کارگیری آن‌ها در مرمت ظروف چینی و سفالی پرداخته شد. مراحل مرمت این ظروف شامل بازچینی قطعات شکسته، سوراخ‌کاری، بست زدن، چسب زدن و مراحل تکمیلی ترک‌بندی و استحکام‌بخشی مضاعف می‌باشد. انواع چسب‌های سنتی طبیعی، گیاهی و حیوانی و همچنین آهک جهت تهیه بعضی از چسب‌ها، به دلیل مقاوم بودن در برابر رطوبت و آب‌بندی، در این هنر مورد استفاده قرار می‌گیرند. اهمیت مطالعه این حرفه‌ها و فنون و مواد و مصالح به کار رفته بدین جهت است که بازشناسی و حفاظت از صنایع سنتی، حفاظت از اخلاق و سنت‌های زیست‌اصیل ایرانی را در پی دارد و می‌تواند پشتوانه حفاظت از آثار فرهنگی باشد. حفاظت از میراث فرهنگی منحصر به آثار معماری و میراث ملموس نیست و باید برای حفظ جامعیت آن‌همه اجزائی که در شکل‌گیری این فرهنگ نقش دارند، موردتوجه قرار گیرند.

واژه‌های کلیدی: صنایع سنتی، چینی‌بندزنی، مرمت سفال، ابزار سنتی دست‌ساز،

چسب‌های سنتی طبیعی گیاهی و حیوانی

* دانشجوی کارشناسی ارشد مرمت و احیای ابنیه و بافت‌های تاریخی، دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی (ره)، قزوین، ایران. (نویسنده مسئول). hamid.arami51@gmail.com

** استادیار مرمت دانشکده معماری و شهرسازی دانشگاه علم و صنعت ایران، تهران، ایران. sajadmoazen@iust.ac.ir

مقدمه

پیشرفت‌های علوم و تغییر شرایط زندگی و ورود ابزار و روش‌های جدید، صنایع سنتی را در معرض خطر فراموشی و نابودی قرار می‌دهد. از آنجاکه برای حفظ اصالت‌های فرهنگی هر قوم، حفظ آثار ملموس و ناملموس باقی‌مانده از آن قوم دارای اهمیت حیاتی است؛ توجه ویژه به صنایع سنتی وابسته به آن هنرها لازمه حفاظت از آن فرهنگ به‌عنوان یک کل است. این صنایع علاوه بر بازنمایی فنون اصیل، حاوی اخلاق حرفه‌ای صناعات سنتی نیز هستند. صنعت‌گر شدن به معنی صرف آموختن فنون حرفه‌ای خاص نبود، بلکه پیوستن به حلقه‌ای از حرفه‌مندان آن صنعت محسوب می‌شد. حلقه‌های حرفه‌های سنتی ایرانی دارای سلسله‌مراتب و آداب خاص خود بودند، که در مجموع به اخلاق آن حرفه معروف بود. حفاظت از هرکدام از آن صنایع، به معنی حفاظت از کالبد و فراکالبد آن صنعت سنتی و در اصل حفظ اصالت‌های فرهنگی ایرانی است. در بعضی از منابع در باب مشاغل و حرفه‌های سنتی سخن به میان آمده، از جمله در کتاب *دانش‌نامه مشاغل سنتی ایران* به بیش از ۵۵۰ شغل اشاره شده که یکی از آن‌ها حرفه چینی‌بندزنی است. البته امروزه از اکثر آنها فقط نامی باقی مانده است و موضوع حفظ فرهنگ مشاغل سنتی - به‌عنوان نمودی از فرهنگ مادی و معنوی سرزمین کهن ایران که قدمتی چند هزارساله دارد - امری ضروری است. چراکه هر فرهنگ از تعدادی خرده‌فرهنگ ساخته شده و این خرده‌فرهنگ‌ها کاخ عظیم فرهنگ را می‌سازند. خرده‌فرهنگ‌ها به‌منزله خشت‌های سازنده فرهنگ هستند و اگر خشت‌های فرهنگ را از پیکر آن جدا کنیم کاخ فرهنگ فرومی‌ریزد. صنایع و حرفه‌های سنتی خرده‌فرهنگ‌هایی هستند که مثل موجودی زنده دارای پویایی هستند (هوش‌ور، ۱۳۹۸: ۵). این خرده‌فرهنگ‌ها همچون اجزاء پیکره فرهنگی یک جامعه به شمار می‌آید که حتی کوچک‌ترین آنها نیز در تکامل فرهنگی هر جامعه نقشی مهم دارند و نادیده گرفتن آنها زیان‌های جبران‌ناپذیری را در پی خواهد داشت.

هر یک از افراد و گروه‌های جامعه می‌توانند به‌نوعی در ساختار و تکامل فرهنگی جامعه ایفای نقش نمایند. بنا بر آموزه‌های دینی انسان همواره موجودی اجتماعی است و قادر است که متناسب با استعدادها، توانمندی‌ها و علائق خود نقشی اجتماعی و حرفه‌ای داشته باشد و زمینه‌ساز پیشرفت خود و جامعه در ابعاد اجتماعی، اقتصادی و معنوی و... باشد. و همچنین می‌تواند در مسیر و طریق سلوک معنوی قرارگیرد. عملکرد صحیح اصناف، صناعات و اهل کار و هنر، از مؤلفه‌های مهم یک شهر اسلامی به شمار می‌رود و اخلاق حرفه‌ای صناعات، به بررسی تکالیف اخلاقی آنان در گروه‌های مختلف می‌پردازد و بزرگان و پیشکسوتان هر حرفه را بر آن می‌داشت تا بنا بر تکلیف و تعهد در این مسیر گام بردارند. به همین جهت و به دلیل اهمیت نقش حرفه‌های سنتی در فرهنگ جامعه، مرام‌نامه‌ها و فتوت‌نامه‌های متعددی مختص هر حرفه نگاشته می‌شد که دربردارنده دستورالعمل‌های اخلاقی و عملی آن حرفه بودند. " اخلاق حرفه‌ای صناعات تبیین‌کننده مسئولیت‌های اخلاقی اهل صنعت و پیشه و هنر در سه عرصه زیر است:

۱. بعد فردی به‌عنوان یک انسان مسلمان (اخلاق فردی)
۲. بعد شغلی به‌عنوان یک صاحب حرفه و پیشه (اخلاقیات اجتماعی شغلی)
۳. عضوی از جامعه بزرگ اهل خدمت و صنعت کشور با آرمان‌های بلند ملی و

دینی

اخلاق حرفه‌ای در صناعات یا سنت‌های اخلاقی اهل پیشه و هنر، مجموعه‌ای از اخلاقیات، آداب ظاهری و آداب معنوی و روش‌های پایدار، چه کهن و دیرپا یا نوین و امروزی، در عرصه کار، تولید، پیشه، حرفه و هنر است (شریفیان اصفهانی و احمدیان، ۱۳۹۶: ۱۵) که از دستمایه‌ها و اصول هر کسب‌وکار و حرفه به شمار می‌رود.

بسیاری از این صنایع سنتی از جمله حرفه چینی بندزنی در حال فراموشی هستند و تعداد انگشت‌شماری از استادکاران در این رشته‌ها باقی مانده‌اند. شیوع فرهنگ مصرف‌گرایی و تنوع‌طلبی امروز مجال بروز نمی‌دهد به صنایعی که اساس شکل‌گیری

آن‌ها بر اصل لزوم بازگرداندن آنچه قابلیت ادامه حیات دارد، به چرخه زندگی استوار است. حرفه چینی‌بندزنی یکی از صناعی است که به تعمیر ملزومات زندگی انسان می‌پردازد. بازگرداندن ظروف به چرخه زندگی روزمره انسان، علاوه بر صرفه‌جویی در مصرف منابع، بر نقش حفظ آثار اصیل و دارای سابقه کاربری در زندگی انسان سنتی و توجه به ارزش‌ها و کیفیت‌های ایجادشده در وسیله‌ای که برای دوره‌ای طولانی توسط انسان مورد استفاده گرفته، تأکید دارد.

مبانی نظری

پیدایش "فکر نگهداری از آنچه برای انسان ارزشمند است از دیرباز او را به اتخاذ روش‌های خاص حفاظتی فراخوانده است. مبارزه با زوال، یا در حقیقت طولانی کردن عمر اشیاء فعالیت بوده که با آغاز زندگی انسان شکل‌گرفته و در طول تاریخ و در فرهنگ‌های مختلف تحول‌یافته است" (حجت، ۱۳۸۰:۱۳۷). حفاظت از آثار تاریخی و هنری فرهنگ‌های زنده و موجود، در واقع حفاظت از شأن و شخصیت فرهنگی است که هم‌اکنون نیز منشأ اثر است و اهتمام به حفاظت و مرمت این آثار یک ضرورت فرهنگی و تمدنی محسوب می‌شود و لذا "در روند حفاظت می‌بایست پیام‌ها و ارزش‌های اموال فرهنگی را نگهداری و محافظت نمود و تا حد ممکن آنها را تقویت و ارتقاء بخشید" (فیلدن، ۲۰۰۳:۳). "یکی از کلیدی‌ترین موضوعات در مباحث مربوط به حفاظت از میراث فرهنگی، موضوع ارزش است؛ چرا که تمام آنچه در رابطه با میراث فرهنگی انجام می‌شود اعم از: شناسایی، صیانت، حفاظت و معرفی، نه تنها به خاطر ارزش‌هایی که میراث فرهنگی داراست صورت می‌گیرد؛ بلکه از طریق تعیین و به‌کارگیری این ارزش‌ها و اولویت‌هایی که برای هر یک لحاظ می‌شود، انجام این امور ممکن می‌گردد" (حجت، ۱۳۸۰:۹۵). تعمیر و مرمت اشیاء و ظروف علاوه بر توجه به قدمت و ارزش‌های تاریخی آن ظروف و به فرض آن‌که مربوط به زمان معاصر باشند،

بر ارزش‌های مادی، زیبایی‌شناختی و معنوی نیز استوار است. ارزش‌های مادی به واسطه ارزش اقتصادی و نادر بودن و ارزش‌های زیبایی‌شناختی به واسطه زیبایی‌های نهفته در آن‌ش‌ء از قبیل فرم، رنگ، نقش و جلوه‌های بصری و خلاقیت‌های هنری خارق‌العاده ایجاد می‌شوند. لذا ارزش‌ها و معانی وابسته به این آثار را "می‌توان در سه گروه طبقه‌بندی کرد:

۱- ارزش‌های عاطفی: شگفتی - هویتی - تداوم و بقاء - معنوی و نمادی.

۲- ارزش‌های فرهنگی: استنادی - تاریخی - باستان‌شناختی - قدمت و کمیابی -

زیبایی‌شناختی و نمادی - معمارانه - منظری و زیست‌محیطی - علمی.

۳- ارزش‌های کاربردی: عملکردی - اقتصادی - اجتماعی - سیاسی" (آیت‌الله‌زاده

شیرازی، ۱۳۸۲: ۸).

در مبحث تعمیر اشیاء، برخی اشیاء فاقد ارزش مادی، زیبایی‌شناختی و تاریخی هستند و اهمیت آن‌ها تنها وابسته به ارزش‌های معنوی نهفته در کالبد اثر است. حفاظت از این اشیاء بر اساس کیفیت بار معنوی آن‌ها است. بار معنوی ممکن است خاطراتی باشد که آن‌ش‌ء در ذهن مشاهده‌کننده یا صاحب آن ایجاد می‌کند.^۱ برخی اشیاء نه دارای ارزش مادی و نه معنوی هستند، بلکه تعمیر و مرمت آن ریشه در نوع دیدگاه و نگرش جامعه به آن موضوع دارد؛ یعنی فعل مرمت و استفاده از آن‌ش‌ء دارای ارزش است. ایرانیان از دیرباز در استفاده بهینه و حداکثری از وسایل و اشیاء مورد استفاده در زندگی روزمره معروف بودند. حتی در خانواده‌های مرفه نیز این موضوع حائز اهمیت بود. به طوری که سبک و روش زندگی آنان بر این امر استوار بود که بی‌جهت شیئی را

۱- تعمیر یک ظرف چینی که ممکن بود از نظر اقتصادی هم ارزش چندانی نداشته باشد، نه فقط به جهت حفظ آن ظرف، بلکه بیشتر به جهت حفظ خاطرات و یادمان گذشته است. قوری‌ای که یادگار پدر بزرگ و مادر بزرگ است و بارها در آن قوری چای دم کرده‌اند، یک قوری ساده نیست؛ بلکه حامل خاطرات و یادمانی از گذشته افراد است.

دور نینداخته و حداکثر استفاده از آن را نموده و حتی آن وقت که کارکرد اصلی خود را از دست می‌داد در زمینه‌های دیگری از آن استفاده می‌کردند.^۱

هرچند همه ظروف سفالی و چینی ساخته شده در وهله اول دارای وجه کاربردی جاری در زندگی انسان هستند؛ اما عملکردی بودن آن‌ها مانعی برای ظهور و بروز خلاقیت‌های هنری نشده است. بر همین اساس هدف از ساخت آن‌ها در نگاه اول پاسخ به عملکرد مورد نظر است، اما هدفی مستتر در شکل‌گیری هر ظرفی به‌عنوان یک اثر هنری وجود دارد؛ خلق فرمی ماندگار. آنچه این ماندگاری را تضمین می‌کند، ارزش‌های هنری موجود در اثر است. به همین دلیل در مرمت این آثار باید به بنیان‌های فکری ایجادکنندگان آن‌ها توجه شود. "در مرمت باید هدف وجودی شیء نیز در نظر باشد، شیئی که دارای ارزش علمی زمین‌شناسی است، به گونه‌ای متفاوت از سفالی با ارزش زیبایی‌شناختی و ظاهری مرمت می‌شود. زمانی که قرار است سفالی مرمت شود ممکن است چیزی به شیء اضافه شود، امکان دارد قسمتی از سفال تاریخی از میان‌رفته باشد یا بخشی از نقوش سفال ریخته باشد یا لعاب در یک قسمت آسیب‌دیده باشد. در مرحله بازسازی است که تفاوت روش‌های مرمت آشکار می‌شود. نکته مهم این است که اگرچه بازسازی فرمی، گاهی هدف ساختاری و حفاظتی دارد، اما در بیشتر موارد با هدف زیبایی‌شناختی انجام می‌شود" (حدادی، ۱۳۸۷: ۱۷). به‌طورکلی در بازسازی، تمایز قسمت‌های بازسازی‌شده از قسمت‌های اصلی باید قابل تشخیص باشد. "تمایز بین

۱- در گذشته نه به‌واسطه فقر و یا نبود امکانات بلکه به‌واسطه فرهنگ استفاده بهینه و حداکثری از ابزار و وسایل مورد استفاده در زندگی، حرفه‌های وجود داشت که این امر مهم را عملی می‌ساخت و مردم در سبک زندگی‌شان وسایل و ابزار را به روش‌های مختلف حفظ می‌نمودند و در بعضی مواقع با تغییر کاربرد سعی در استفاده بیشتر از آن‌ها داشتند. برای مثال وقتی از بادبزن حصیری استفاده می‌کردند و به‌مرورزمان بخش‌های حصیری آن آسیب می‌دید، دورتادور آن را با تکه پارچه‌های لباس‌های کهنه می‌دوختند و تزئین می‌کردند و تا مدت‌ها از آن استفاده می‌نمودند و یا جهت افزایش عمر و استفاده راحت‌تر جاروهای سنتی آنها را با نخ قالی تقویت و با تکه‌های پارچه روی دسته آن را روکش می‌کردند.

قسمت‌های بازسازی شده با قسمت‌های اصلی را می‌توان به یکی از روش‌های زیر انجام داد:

۱. بافت قسمت بازسازی شده زبرتر از سطح اصلی در نظر گرفته شود.
۲. رنگ این قسمت یک تا دو پرده روشن‌تر در نظر گرفته شود.
۳. اختلاف سطح، سطح این قسمت پایین‌تر از سطح اصلی باشد" (حدادی، ۱۳۸۷: ۱۸).

سؤال‌های تحقیق

۱. حرفه چینی بندزنی چیست؟
۲. استادکاران حرفه چینی بندزنی از چه تکنیک‌ها، ابزار و موادی برای مرمت ظروف استفاده می‌کردند؟

پیشینه تحقیق

در مورد حرفه‌ها و مشاغل سنتی و قدیمی شهرهای مختلف کشور کتاب‌های محلی متعددی تألیف شده و در هرکدام به شرح آن مشاغل و حرف پرداخته شده است؛ از جمله آن‌ها می‌توان به کتاب فرهنگ مشاغل سنتی اثر غلامحسین صدری افشار (تهران، انتشارات آگه: ۱۳۹۴)، کتاب فرهنگ مشاغل استان یزد اثر صدیقه رمضان‌خانی (یزد، انتشارات اندیشمندان: ۱۳۹۳)، کتاب دانشنامه فرهنگ و تمدن - مشاغل سنتی خراسان جنوبی اثر نجیب‌الله رجبی و حسین زنگویی (بیرجند، انتشارات فکر بکر: ۱۳۹۱)، کتاب تاریخ حرف، صنایع و تجارت استان اصفهان اثر فریدون الهیاری و دیگران (اصفهان، انتشارات شهید حسین فهمیده: ۱۳۹۳)، کتاب صنایع کهن در دوره قاجار اثر ویلم ام فلور - ترجمه علی‌رضا بهارلو (تهران، انتشارات پیکره: ۱۳۹۳)، کتاب مرقع اصناف عهد قاجار اثر سعید انوری (تهران، انتشارات پروین: ۱۳۸۲) که به شرح

عکسی اصناف دوره قاجار پرداخته، اشاره کرد. هرچند در کتب مذکور به هنر و حرفه چینی‌بندزنی اشاره‌ای نشده، اما در آثاری همچون کتاب *دانشنامه مشاغل سنتی ایران* مجلد اول اثر زردشت هوش‌ور (انتشارات دانشگاه تهران: ۱۳۹۸)، کتاب *هنرهای سنتی فراموش‌شده اردبیل* اثر سولماز مردانه (اردبیل، انتشارات محقق اردبیلی: ۱۳۸۷) و کتاب *پیشه‌وران پیشین* اثر محمد صیرفیان (اصفهان، انتشارات نقش مانا: ۱۳۹۷) به هنر و حرفه چینی‌بندزنی و کلوابندی پرداخته شده است.

در کتاب *لغت‌نامه دهخدا* و *فرهنگ لغات عامیانه جمال‌زاده* نیز به معنا و مفهوم لغاتی مثل چینی‌بندزن و کلوابند اشاره شده است. علاوه بر این‌ها در کتب تاریخی همچون مجلد دوم کتاب *جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عهد قاجار* اثر ویلم فلور، ترجمه ابوالقاسم سری از حرفه چینی‌بندزنی و قرار گرفتن این حرفه در اصنافی که شامل پرداخت مالیات گردیده‌اند اشاره شده است. "صورت ضمیمه مذکوره در ماده اول قانون الغای مالیات‌های صنفی و مالیات سرشماری مصوب ۳۰ آذرماه ۱۳۰۵ شمسی. ۱- مالیات صنف سماکی^۱ (ماهی‌فروشی) ۲- مالیات صنف کلک‌رانی^۲ (قایقرانی) ... ۱۵۱- مالیات صنف نفت‌فروش ۱۵۲- مالیات صنف چینی‌بندزن ۱۵۳- مالیات صنف کاسه‌گر (کاسه‌ساز) ... ۲۶۶- مالیات صنف حلبی‌ساز (سازنده مصنوعات فلزی از جنس حلبی) ۲۶۷- مالیات صنف ذهابی‌دوز^۳ (گیوه‌دوز یا کفش‌دوز). جدول فوق مشتمل بر ۲۶۷ قلم مالیات ضمیمه ماده اول قانون مالیات‌های صنفی و مالیات سرشماری است. رئیس مجلس شورای ملی - سید محمد تدین" (فلور، ۱۳۶۵: ۱۲۴).

همچنین در کتاب *جغرافیای اصفهان، جغرافیای انسانی و طبیعی و آمار اصناف* شهر به قلم میرزا حسین‌خان پسر محمدابراهیم‌خان تحویل‌دار اصفهان به ۱۹۹ نوع جماعت صنفی اشاره گردیده است که یکی از آن‌ها صنف کلوابند است.

1. samAki
2. kalakrani
3. zahAbidoz

"نوع ۱۸۹- جماعت کلوآبند، اشخاصی هستند که هم دکان دارند و هم دوره‌گرد، ظروف چینی شکسته و یا رفتنی را بست می‌زنند" (تحویل‌دار، ۱۳۴۲:۱۲۲).

همچنین نام حرفه و هنر چینی بندزنی در اشعار قدیم و شعر نو معاصر و ضرب‌المثل‌های ایرانی و محاورات عامیانه دیده و شنیده می‌شود. البته علاوه بر کتاب‌هایی که به شرح و توضیح حرف و مشاغل پرداخته‌اند، کتاب‌ها و رساله‌های متعددی درباره فوت‌نامه‌هایی که روح مشاغل و اخلاق عملی آن حرفه شناخته می‌شود و منش و سلوک هر پیشه و صنف را تشریح می‌کند، تألیف گردیده است.

با توجه به آنچه ذکر گردید و مطالعه و مرور منابع مذکور، آنچه مشهود است اکثر موارد مروری فهرست‌وار بر حرفه چینی بندزنی داشته‌اند و به جزئیات فنون و ریزه‌کاری‌های این حرفه پرداخته نشده است. در این مقاله تمامی مراحل کار، فنون، ابزار و مصالح مورد استفاده و جزئیات متنوع آن با بررسی‌های میدانی و مصاحبه با اندک استادکاران زنده این فن ارائه گردید. لزوم به‌کارگیری فنون اصیل در امر مرمت و حفاظت از آثار و اشیاء تاریخی و فرهنگی بر اهمیت پرداختن به موضوعاتی از این دست اشاره دارد. همچنین معرفی هنر کیتسوگی ژاپنی که در مجامع علمی و هنری دنیا معرفی گردیده و جایگاهی خاص یافته بر اهمیت این حرفه سنتی اصیل و ایرانی و نقشی آن در بازخوانی فرهنگ اصیل ایرانی اسلامی، تأکید می‌کند. بازشناسی هنر و حرفه سنتی چینی بندزنی اولین گام در جهت بازیابی شأن و جایگاه این حرفه سنتی و ایجاد زمینه احیاء تفکر و مبانی نظری ایجادکننده و همچنین فنون اصیل منحصربه‌فرد آن است.

سیر تاریخی هنر چینی بندزنی

خاستگاه صنعت چینی‌سازی و ساخت ظروف و مصنوعات از جنس چینی کشور چین است؛ لذا بررسی پیشینه سوابق و گذشته این هنر در کشور چین و ژاپن که باعث

شکوفایی و پیشرفت این حرفه شد و در این حوزه سابقه‌ای طولانی دارد. لازم است در این زمینه به معرفی و شرح هنری مشابه هنر چینی‌بندزنی که در کشور ژاپن مرسوم است و شهرت و آوازه‌ای جهانی دارد پرداخته شود.

هنر چینی‌بندزنی در ژاپن (کینتسوگی): "اصطلاح ژاپنی کینتسوگی^۱ از کلمات (کین)^۲ به معنی (طلا) و (تسوگی)^۳ به معنی (ترمیم) تشکیل شده است و در مجموع به معنای ترمیم با طلا است. در این هنر اول قطعات جسم شکسته جمع‌آوری و تمیز می‌گردد. سپس باید این قطعات را با یک لاک طبیعی (اوروشی)^۴ که از رزین گیاهی (نوعی پیچک سمی) تهیه شده است، دوباره به یکدیگر چسباند. پس از آن از چندین لایه لاک بر روی ترک‌ها استفاده می‌شود و سپس مقداری پودر طلا یا فلزات دیگری همچون نقره، برنز، برنج و مس روی لاک بین ترک‌ها ریخته می‌شود. این پودر کاملاً با لاک که هنوز خشک نشده ترکیب می‌شود. هنر کینتسوگی یا ترمیم چینی شکسته شده با طلا در قرن پانزدهم در ژاپن پدید آمد. در این

هنر به جای پنهان کردن ترک‌ها و عیوب به برجسته و نمایان کردن آن‌ها پرداخته می‌شود؛ این اقدام جلوه و نمادی از بهبود و انعطاف‌پذیری اثر است. با ترمیم بخش‌های آسیب‌دیده، به نظر می‌رسد جسم آسیب‌دیده گذشته خود را می‌پذیرد و نمایان می‌سازد و به صورت متناقضی قوی‌تر، زیباتر و باارزش‌تر از قبل از شکستن می‌گردد. کینتسوگی استعاره‌ای است که همان‌طور که گسترش می‌یابد، هر فرآیند بهبود و ترمیم را با یک نور و چهره جدید روشن و جلوه‌گر می‌سازد، خواه این ترمیم مربوط به یک زخم جسمی و کالبدی یا یک شکست عاطفی باشد. هنر کینتسوگی به قدری محبوب است که برخی از زیبایی‌شناسان به صورت عمدی گران‌بهارترین فنجان یا گلدان‌هایشان را می‌شکنند و با روش کینتسوگی مرمت می‌کنند. با الهام از فلسفه کینتسوگی می‌توان

-
1. kintsugi
 2. kin
 3. tsugi
 4. urushi

برای بهبود شخصیت، تمامیت و شکوه جدیدی پیدا کرد. همانند یک کیتسوگی زنده، آزمون‌هایی که در زندگی با آن‌ها روبرو هستیم، می‌توانند ما را متحول و قوی‌تر سازند" (Santini, 2018: 10&11).

"اگر مفهوم فلسفه ژاپن را که به‌ویژه برگرفته از رویکرد بودایی ذن است درک کنیم، خواهیم فهمید که چگونه نقص یک فضیلت بزرگ است و هدف کیتسوگی ثبت نقص و نشانه‌ای از گذر زمان است. این هنر به‌جای از بین بردن نقایص، آن‌ها را بیشتر آشکار می‌سازد. به همین دلیل نیز در ترمیم ترک‌ها از فلز ارزشمند طلا استفاده می‌شود. در زیبایی‌شناسی ذن، برجسته‌تر ساختن آسیب- به‌جای پنهان کردن آن‌ها- موجب قدرتمندتر شدن می‌گردد. پذیرش تغییر و سرنوشت و همچنین تجربیات و آسیب‌های جمع شده در طول زندگی، انسان‌ها را به افراد قوی‌تری تبدیل می‌کند" (Kaniskan, 2018: 163).

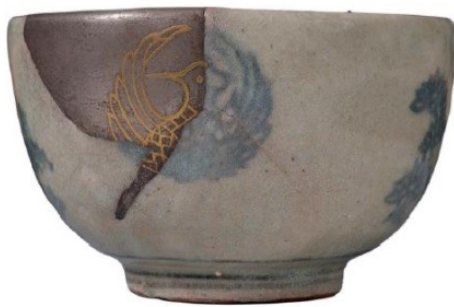


عکس ۱- گلدان‌های مرمت‌شده با هنر کیتسوگی (Kaniskan, 2018: 173)

"یکی از سبک‌های هنر کیتسوگی، ماکیناوشی^۱ است، که در آن علاوه بر تعمیر، طرح روی شیء سرامیکی با ترسیم ادامه طرح تکمیل می‌شود. یکی دیگر از سبک‌ها یوبیتسوگی^۲ نام دارد. در این روش، یک قطعه سرامیکی متفاوت و غیر مرتبط به قسمت شکسته یا از دست رفته به قطعه ترمیم شده چسبانده می‌شود" (Kaniskan, 2018: 166).



عکس ۲- کاسه قرن پانزدهم ترمیم شده با روش یوبیتسوگی (Kaniskan, 2018: 167)



عکس ۳- جزئیات مربوط به تکنیک ماکیناوشی (Kaniskan, 2018: 166)

عکس ۴- ظرف چای مربوط به قرن هجدهم، تکمیل طرح با آب طلا (Kaniskan, 2018: 164)

1. Makienaoshi
2. Yobitsugi

امروزه با یک جستجوی ساده در مورد هنرکیتسوگی کتب و مقالات متعددی یافت می‌شود که سابقه، جزئیات و مراحل کار این هنر را معرفی می‌نماید. منابعی فلسفه هنرکیتسوگی را با زندگی جوامع امروزی گره زده و آن را سمبلی در مقابله با شکست‌ها، آسیب‌ها و ناکامی‌های زندگی معرفی نموده و از دستاوردهای آن به‌عنوان روش و نمونه‌ای در برخورد با ناملایمات زندگی و آسیب‌های ناشی از آن استفاده و توصیه‌های ویژه و کاربردی در برخورد با شکست‌ها ارائه می‌نمایند. این منابع نه فقط در پنهان نمودن ردپا و عارضه‌های ناشی از شکست‌ها در زندگی سخنی به میان نمی‌آورند، بلکه در به‌عکس کشیدن و نمایان نمودن آن شکست‌ها تأکید دارند و از آن به‌عنوان عنصر سازنده و جبران‌کننده نقاط ضعف شخص یاد می‌کنند و تجربیات و دستاوردهای ناشی از آسیب‌ها را دستاوردی ارزشمند می‌شمارند و آن را به رخ دیگران می‌کشند.

شکل‌گیری هنر چینی بندزنی در ایران: "چینی سخت ابتدا در چین به کمک خاکی که به‌طور طبیعی مخلوطی از کائولن، سیلیس و فلدسپات بوده ساخته می‌شد. هرچند در کاوش‌های باستان‌شناسی آرامگاه‌های دوران چو (۱۰۰۰-۹۰۰ ق.م) قطعات لعابداری پیدا شده‌اند که در دمای ۱۲۰۰ درجه سانتی‌گراد پخته شده‌اند اما بسیاری از محققین پیدایش ظروف چینی به مفهوم امروزی را به دوره سونگ (۹۶۰-۱۲۷۹ ق.م) در مناطق جنوب شرقی چین نسبت می‌دهند. این مناطق و به‌ویژه استان کیانگ-سی، مهد تولید چینی بوده است. از آغاز قرن نهم میلادی ظروف ساخت چین، به خاورمیانه صادر می‌گردید هرچند میزان این صادرات انبوه نبود، و بخشی از این ظروف، چینی‌های سفید اولیه و بخشی دیگر ظروف زیتونی رنگی که به سلاطین معروف‌اند را شامل می‌گردید. کاربرد چینی در آن دوران محدود به طبقات حاکمه و سلاطین بوده. در جواهرنامه نظامی (قرن ششم هجری) آمده: و در قدیم اوانی چینی را عزتی تمام بوده است و اوانی که خلفا و سلاطین و ملوک از آن اطعام و شراب خورده‌اند و آن را از زر و نقره عزیزتر داشته و اهل تنعم را بدان التفاتی تمام بوده و

به قیمتی هرچه تمام‌تر می‌خریده‌اند. تاریخ بیهقی ورود اولین نمونه‌های چینی به خاور نزدیک و ایران را در حدود دوران خلافت هارون‌الرشید می‌داند. طبق این سند علی ابن عیسی امیر خراسان هدایایی را به دربار هارون‌الرشید می‌فرستد. جزئی از این هدایا ظروف چینی بوده است که تا آن زمان مشابه آن دیده نشده بود" (غفاری، ۱۳۹۱: ۳۳ و ۳۴).

"پس از تهاجمات مغول‌ها در قرن هفتم هجری، شیوه‌ها و سبک‌های نقاشی، تزئین و چینی‌آلات در جوامع شرق نزدیک متحول شد. با ورود و معرفی نقش‌مایه‌ها و سبک‌های نقاشی چینی به داخل ایران، هنرهای ایرانی تغییراتی را تجربه کردند. در مورد ظروف چینی عمارت چینی‌خانه مجموعه شیخ صفی‌الدین اردبیلی که در سال ۱۰۰۷ ه.ق. به دستور شاه‌عباس اول بنا شد، حائز اهمیت و توجه خاصی است. هدف از ساخت چنین تالاری، حفاظت و نمایش ظروف چینی‌ای بود که امپراتور مینگ پادشاه کشور چین به شاه‌عباس اول اهداء کرده بود" (مردانه، ۱۳۸۷: ۱). اما در دوره معاصر "تا زمانی که دست‌ساخته‌های مسی مورد استفاده بود، کمتر کسی از ظروف چینی برای مصارف روزمره استفاده می‌کرد. چینی‌آلات اولیه از روسیه وارد ایران، به‌ویژه آذربایجان و اردبیل شد. استفاده از چینی‌آلات به‌مرورزمان گسترش یافت و در حدود سال‌های ۱۳۲۰ شمسی، کم‌کم جایگزین ظروف مسی جهت صرف غذا شد. وارداتی بودن این محصول و قیمت بالای آن، باعث شده بود که در صورت معیوب شدن ظروف چینی، شکستگی، ترک و لب‌پر شدن، مصرف‌کننده آن‌ها را دور نیندازد و ایراد را رفع کرده و استفاده آن را از سرگیرد. به همین علت و در جهت رفع چنین نیازی، شغلی به نام چینی‌بندزنی در شهرهای اردبیل، تبریز، اصفهان و شیراز مرسوم شد. استادکاران این فن در روسیه این حرفه را یاد می‌گرفتند و بعد از بازگشت به موطن خود به‌عنوان استادکار به انجام این شغل پرداخته و افرادی را نیز آموزش می‌دادند" (همان: ۲).

هنر و پیشه چینی‌بندزنی در جامعه و فرهنگ ایرانی جایگاهی خاص پیدا کرد و در ادبیات فارسی ضرب‌المثل و اشعاری را به خود اختصاص داد؛ به‌عنوان مثال ضرب‌المثل

تو اگر بندزن بودی، چینی خود را بند می‌زدی؛ که کنایه به کسی دارد که در انجام کارهای خود ناتوان است، ولی می‌خواهد مشکلات دیگران را حل کند. که در مفهوم برابر با ضرب‌المثل، "تو" اگر بیل زنی باغچه خودت رو بیل بزنی" است (سهیلی، ۱۳۸۵: ۲۲). که در ادبیات فارسی رواج بیشتری دارد. امروزه نام حرفه چینی بندزنی در اشعار و سروده‌های بسیاری از شاعران معاصر به چشم می‌خورد؛ از این میان می‌توان به "شعر چینی بندزن، دفتر عبودیت، شاعر معاصر حسین سوری اشاره نمود. البته ادبیات فرهنگ ایرانی در مورد چینی بندزنی بسیار گسترده‌تر از بند زدن ظروف شکسته است و تا آنجا پیش می‌رود که به بند زدن ارزشمندترین عنصر کالبدی و معنوی انسان، یعنی دل که مرکز احساسات و عواطف و ارتباط با عالم معناست منتهی می‌شود. در ادبیات ایرانی به این موضوع اشاره شده که هر چیز که بشکند از ارزش و بها می‌افتد و تنها دل است که در صورت شکستن ارزش ویژه‌ای پیدا می‌کند و به واسطه شکسته شدن دل مسیر ارتباط با عالم معنا هموارتر می‌شود. "وقتی دلی شکسته و غمگین می‌شود، ارتباط او با عالم معنا بیشتر می‌گردد. دل شکسته، انسان را بیشتر متوجه ضعف و حقارت و واماندگی او در برابر آفریننده هستی می‌کند و عاملی است برای پیوند بیشتر میان مخلوق و خالق. بنابراین مقصود از شکستگی دل همان انفجار روحی و معنوی است که با داشتن حالت تسلیم در پیشگاه خداوندی به والاترین مقام روحانی نائل می‌گردد" (جعفری تبریزی، ۱۳۷۳: ۲۵۸). در ادبیات و فرهنگ ایرانی شرط بند زدن دل‌های شکسته ارزش‌هایی همچون صداقت، صبوری، کمک به دیگران، یک‌رنگی و دوری از بدی‌ها است. چینی بندزنی و همه حرفه‌های سنتی گذشتگان ما که امروزه از آن به‌عنوان میراث ناملموس یاد می‌کنیم، ریشه در جهان‌بینی عمیق و معنوی پیشینیان ما دارد.

روش تحقیق

در شکل‌گیری و تنظیم این مقاله از دو شیوه تحقیقی مطالعات کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شد. بررسی پیشینه این هنر در ادبیات خارج از ایران با جستجو و ترجمه و مطالعه کتب و مقالات مرتبط با موضوع استخراج گردید که در بخش تاریخچه هنر چینی‌بندزنی به آن پرداخته شد. همچنین در ادبیات داخلی نیز با جستجو و مطالعه منابعی که در پیشینه تحقیق به آنها اشاره گردیده، روند مطالعه و تحقیق ادامه یافت. در راستای تکمیل و غنا بخشی و مستند نمودن مطالب مکتوب، از مصاحبه‌های متعدد شفاهی با مجموعه‌داران و صاحبان مشاغل مرتبط شامل عطاری (از جمله اخوان حسینعلی و رضا روشنی و مصطفی و رمضان صرامی) و عتیقه‌فروشی (از جمله مهدی نیکخواه و حسن خواجه) و اساتید هنر چینی‌بندزنی (از جمله حسن زمانی و مرتضی اصلانی) بهره گرفته شد.

واژه‌شناسی

در ابتدا به واژه‌شناسی مختصر هنر چینی‌بندزنی با مرور در ادبیات فارسی و لغت‌نامه‌ها پرداخته می‌شود.

"چینی نوعی ظرف شکستنی است که از گل و به طرز مخصوص سازند و در کوره پزند. سفالینه‌ای لطیف که اول به چین کردند و امروز در همه‌جا سازند و باز بدان نام چینی دهند. ظرف آبگینه که در قدیم از چین می‌آوردند و بدین سبب به چینی شهرت گرفته است. قسمی ظروف سفالین منقش. ظروف سفالی که با خاک مخصوص پزند و لعاب بر آن دهند.

چینی بند زدن: به هم پیوستن قطعات کاسه و بشقاب شکسته و امثال آن با

بندهای کوچک فلزی، کاسه دوختن

چینی‌بندزن: کاسه‌بند، کاسه‌دوز، شعاب، که قطعات شکسته چینی و سفال را به کمک بندهای کوچک فلزی به هم متصل کند، طَبَق بند" (دهخدا، ۱۳۷۷:۸۴۱۷).

"گل به معنی رخنه گرفتن و وصل کردن چیزی باشد به چیزی دیگر (فرهنگ فارسی معین). به استادکار آن را در اصفهان کلواند (رنه گیر) و به حرفه آن کلوانی گویند (حاشیه برهان چ معین). در لهجه اصفهانی به معنی بند زدن چینی و همان است که در خراسان آن را ورش زدن گویند. (فرهنگ لغات عامیانه جمال‌زاده)" (دهخدا، ۱۳۷۷:۱۸۵۰۲).

"چینی‌خانه: خانه‌ای که ظروف چینی در آن باشد. رواقی که در عمارت‌ها سازند و طاق‌های مختصر نزدیک به هم به طرح غریب در آن ترتیب دهند و ظروف چینی و شیشه‌های الوان در آن گذارند برای خوشایندگی و آرایش آن مکان" (دهخدا، ۱۳۷۷:۸۴۱۷).

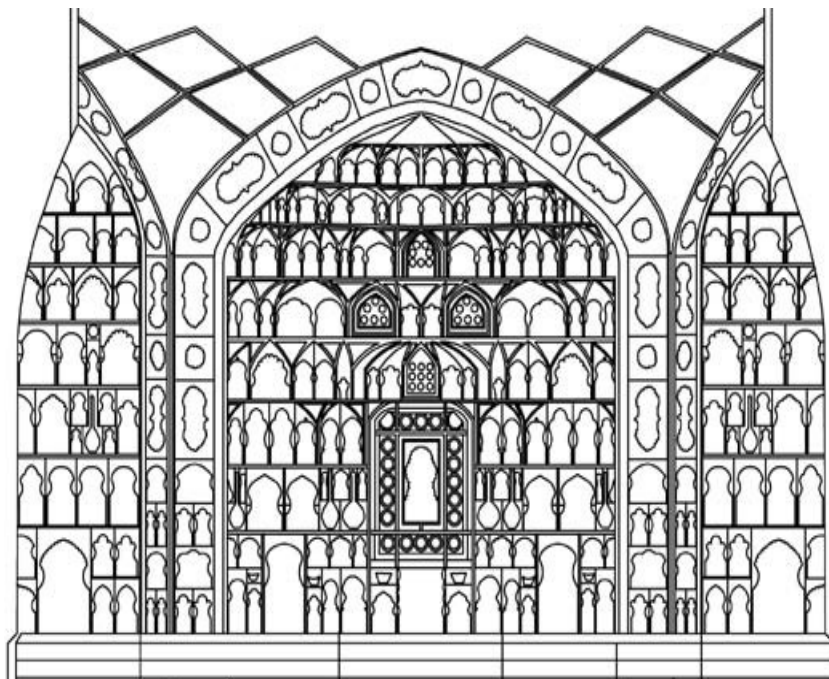
"چینی‌خانه: اسم محلی است در اصفهان از یک سمت جنب عمارت دولتی و از طرف‌های دیگر پشت بازار مسگرها و میدان شاه واقع است" (صنیع‌الدوله، ۱۳۶۸:۲۳۷۲).

یافته‌های تحقیق

چینی‌خانه

چینی‌خانه به محلی گفته می‌شود که تزئینات گچی خاصی به نام تَنگ‌بری دارد. "تزئینات تنگ‌بری گونه‌ای از آذین‌های گچی است که از زمان عباسیان در شهر سامرا و زمان ایلخانی و تیموری اجرا می‌گردید و در دوره صفویه رشد و تکامل بسیاری یافت. در ساخت بناهای معاصر چون هتل عباسی اصفهان نیز از این شیوه بهره گرفته شده است. این آرایه در تالار چینی‌خانه آرامگاه شیخ صفی در شهر اردبیل و در کاخ عالی قاپو، هشت‌بهشت، شربت‌خانه بازار قیصریه و برخی از خانه‌های آرامنه در شهر

اصفهان به کار رفته است" (ولی بیگ و سعادت، ۱۳۹۰: ۱۲۰). "این نوع از گچ‌بری‌ها را به شکل ظروف و اشیاء مختلف در زوایای متفاوت تالار می‌گذاشتند و وقتی نوازندگان در آن فضا شروع به نواختن می‌نمودند صدای آن در هیچ جای دیگر قصر شنیده نمی‌شد، زیرا حفره‌های ایجادشده صدا را درون اتاق می‌شکست. شاه‌عباس برای آنکه صدای مذاکرات محرمانه‌اش در مکان‌های دیگر قصر شنیده نشود از میهمانان ویژه خود در این مکان پذیرایی می‌کرد" (پنجه‌باشی و یحیایی انزهایی، ۱۳۹۸: ۱۲). البته، "نام چینی‌خانه صرفاً به معنای محل نگهداری مجموعه‌ای از ظروف چینی نیست، به نظر می‌رسد این اسم به خاطر حالت تزیینات یکپارچه و درخشانی است که مانند لعاب خودنمایی می‌کند" (گالدیری، ۱۳۶۲: ۲۹).



عکس ۵- طرح تنگ‌بری چینی‌خانه بقعه شیخ صفی‌الدین (ولی بیگ و سعادت، ۱۳۹۰: ۱۲۰).



عکس ۶- چینی‌خانه عمارت عالی‌قاپو در میدان نقش‌جهان اصفهان
(پنجه‌باشی و یحیایی انزهایی، ۱۳۹۸:۱۲).

چنانچه ذکر شد در منابع از استادکار چینی‌بندزن با نام‌های متفاوت دیگری همچون: کاسه‌بند- کاسه‌دوز- شعاب- رخنه‌گیر- کلوابند- ورش- و طبق‌بند یاد شده است. چینی‌بندزن یا کلوابند^۱ (کلوآبند) هنرمندی است که ظروف شکسته چینی مانند کاسه، بشقاب، قوری، گلدان و ظروف سفالی همچون خمره و قحح آسیب‌دیده و شکسته را تعمیر می‌نمود و باظرافت به‌وسیله مواد دست‌ساز حاصل از سفیده تخم‌مرغ و آهک (چسب سنتی که مخلوطی از سفیده تخم‌مرغ و آهک است)^۲ به یکدیگر می‌چسباند و بست می‌زد. و در بعضی از موارد ظروفی مانند قوری را ترک‌بندی می‌کند. او ابتدا سیمی فلزی (معمولاً از جنس آهن) را به‌صورت طوق بر گردن و کف قوری می‌اندازد و تعدادی نوار بریده‌شده از جنس حلبی که طول آن بستگی به ارتفاع

1. kalvAband

۲- نسبت استفاده آهک و سفیده تخم‌مرغ در تهیه چسب سنتی به گونه‌ای است که به مقدار و میزان چسب مورد نیاز پودر آهک نرم را به سفیده تخم‌مرغ اضافه و مدام مخلوط می‌نمایند تا جایی که محصول اصطلاحاً حالت عسلی به خود بگیرد.

ظرف و عرض آن نیم سانتی‌متر باشد را به طوق بالای ظرف و کف ظرف وصل می‌نماید و اضافات آن را با قیچی می‌چیند. در بعضی موارد یک عدد طوق را بر قسمت لوله قوری و یک طوق در کف ظروف و طوق دیگر نیز در قسمت لبه ظروف کار می‌کند. ابزار مورد استفاده در این شغل شامل: چکش، سندان، انبردست و قیچی است. چینی‌بندزن‌ها معمولاً دوره‌گرد بودند و دائماً محل کار خود را تغییر می‌دادند و در محلات و روستاهای مختلف به‌صورت دوره‌ای و چرخشی استقرار یافته و به انجام خدمات می‌پرداختند. البته این استادکاران علاوه بر هنر چینی‌بندزنی مهارت‌های دیگری همچون لحیم‌کاری ظروف فلزی و دواتگری (تعمیر ظروف فلزی و سماور) و تیز کردن چاقو و قیچی داشتند. در بعضی از منابع به چینی‌بندزن، چیلان‌گر و گنگوکار نیز گفته‌اند.

ابزار و روش کار در چینی‌بندزنی

۱. تمیز کردن و در کنار هم قرار دادن اجزاء شکسته ظرف (اصطلاح سرهم‌بندی)
 ۲. سوراخ‌کاری: زدن سوراخ در دو طرف خط شکست برای قرارگیری بست فلزی در آن. (اصطلاح الماس کاری یا مته‌کاری)
 ۳. بست زدن: آماده کردن بست فلزی متناسب با فاصله دو سوراخ زده‌شده و جا زدن بست در سر جای خود و محکم کردن آن. (اصطلاح کوک زدن یا کلوا کردن)
 ۴. چسب زدن: تهیه مخلوط آهک و سفیده تخم‌مرغ به‌عنوان چسب و بتونه نمودن و چسبانیدن اجزاء با چسب تهیه‌شده. (اصطلاح چسب کاری یا بتونه‌کاری)
 ۵. مراحل تکمیلی: شامل استحکام‌بخشی مضاعف ظروف آسیب‌دیده با ترک‌بندی و فنون تکمیلی. (اصطلاح ترک‌کشی)
- چینی‌بندزنی در سه حوزه کاربرد دارد:
۱. مرمت ظروف چینی مانند قوری، کاسه و بشقاب

۲. مرمت ظروف سفالی (لعاب‌دار- بی‌لعاب) مانند خمیره، قدح و تشت سفالی

۳. مرمت ظروف شیشه‌ای مانند پایه چراغ‌های روشنایی نفتی

عمده اختلاف کار در ترمیم موارد مذکور در ابعاد کار، فن تعمیر، ابزار و مواد است و برای مرمت هر کدام از موارد از ابزار و تکنیک و مصالح خاصی استفاده می‌کردند. ابزار کار در این حرفه ساده و دست‌ساز و شامل ابزار سوراخ‌کاری، چکش، سندان و انبر (گاز انبر) جهت ساخت بست و قیچی ورق‌بری (قیچی مسگری) جهت بریدن نوارهای فلزی باریک برای ترک‌بندی نمودن ظروف است. ابزار سوراخ‌کاری برای ظروف چینی و سفال متفاوت بود و علاوه بر تفاوت در فرایند سوراخ‌کاری در ظروف چینی از الماس استفاده می‌گردید که از جنس فولاد آب‌دیده بود و توسط آهنگر ساخته می‌شود سفالی از مته دست‌ساز که از جنس فولاد آب‌دیده بود و توسط آهنگر ساخته می‌شود استفاده می‌گردید.

استاد حسن زمانی (از مصاحبه‌شوندگان) متولد سال ۱۳۳۴ شمسی ساکن محله خیزان خمینی‌شهر استان اصفهان با ۵۰ سال سابقه و تجربه کاری در این حرفه، از معدود بازماندگان این هنر است. پدر، پدربزرگ و عموهایش نیز در حرفه چینی‌بندزنی و دوات‌گری فعالیت داشته‌اند. او در این روزها در محلات قدیمی و بازارهای روز حاضر و به ارائه خدمات مختلف مذکور می‌پردازد و هر روز خود را در قسمتی از شهر یا مناطق اطراف می‌گذراند و مردم هر محل یا منطقه می‌دانند که فلان روز او را در کجا می‌توان یافت؛ روزی در دوشنبه‌بازار، روز دیگر در محله جوی‌آباد، روزی در قهدریجان و روزهایی نیز در خانه؛ بر همین اساس ایام هفته را به صورت چرخشی در حال کار است.

شرح روش کار از زبان استاد: وقتی ظرفی شکسته و به دست چینی‌بندزن می‌رسد، ابتدا اجزاء آن بررسی می‌شود که کم‌وکاستی نداشته باشد و چنانچه جزئی از آن مفقود و یا به واسطه خرد شدن قابل استفاده نباشد از قطعات ظروف شکسته دیگر و غیرقابل مرمت که چینی‌بندزن نزد خود دارد جایگزین آن می‌شود. در ابتدا قطعات تمیز و

شسته و پس از خشک شدن قطعات به‌طور موقت به یکدیگر چسبانده می‌شوند. معمولاً این کار با چسب‌های کاغذی که از تکه‌های کاغذ و چسب سریش گیاهی که به‌صورت موقت استفاده می‌شود و پس از بند زدن با شسته شدن با آب برطرف می‌گردد و یا از موم زنبورعسل جهت اتصال موقت و تکمیل ظرف استفاده می‌گردد و قطعات بازچینی می‌شوند. در صورت کم‌وکاست با قطعات جایگزین تکمیل می‌شود.

پس از آن‌که قطعات ظرف هر یک در سر جای خود قرار گرفت و شکل اصلی ظرف نمایان گردید، نوبت سوراخ زدن در دو سوی محل ترک‌ها است. در عملیات سوراخ‌کاری ظروف چینی و سفالی ظرف به‌صورت کامل سوراخ نمی‌شود، بلکه عمق سوراخ فقط به اندازه‌ای است که زبانه بست فلزی به‌طور کامل در آن قرار گیرد؛ معمولاً عمق این سوراخ‌ها برابر نصف ضخامت ظروف است. بسته به نوع و درصد آسیب و شکستگی، هم‌زمان یا بعد از اتمام عملیات سوراخ‌کاری بست‌های فلزی که اندازه آن بسته به فاصله بین دو سوراخ طرفین ترک است، آماده و در جای خود قرار می‌گیرد و نهایتاً پس از اتمام کار سوراخ‌کاری و اتصال قطعات با بست‌های فلزی، درزها و سوراخ‌ها و فضاهای ایجادشده زیر بست‌ها و بخش‌های آسیب‌دیده توسط چسب سنتی که توسط استادکار چینی‌بندزن آماده می‌شود و معمولاً مخلوطی از سفیده تخم‌مرغ و پودر آهک نرم است، پرشده و پوشش داده می‌شود و با خشک شدن چسب، کار مرمت پایان می‌یابد.



عکس ۷- استاد حسن زمانی، چینی‌بندزن و داوتگر
(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: دوشنبه بازار خمینی شهر اصفهان).

۱. جمع‌آوری قطعات و اجزاء ظرف آسیب‌دیده (اصطلاح سرهم‌بندی)

گاهی ظرف چینی آسیب‌دیده تنها دچار ترک شده و اجزاء از یکدیگر جدا نمی‌شوند. ظروفی که تنها ترک خورده‌اند، شامل این مرحله نمی‌گردند و روند اجرای تعمیر آن‌ها از مرحله سوراخ‌کاری شروع می‌شود. اما ظروفی که به قطعات متعدد تقسیم شده‌اند، بعد از آن‌که به دست استادکار چینی‌بندزن می‌رسند و پس از کنترل قطعات، چنانکه کم‌وکاستی داشته باشد و جزئی از آن‌ها مفقود و یا غیر قابل استفاده باشد، چینی‌بندزن از قطعات ظروف شکسته دیگر که نزد خود دارد، جایگزین آن قطعه می‌کند و اجزاء ظرف را تکمیل می‌نماید.



عکس ۸ - اتصال موقت قطعات شکسته شده با چسب کاغذی
(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: کارگاه شخصی نگارنده).

در ادامه کار اجزاء تمیز و شسته می‌شوند و چنانچه آلودگی بر سطوح آن‌ها باشد برطرف می‌گردد. پس از خشک شدن قطعات آن‌ها را به صورت موقت در کنار همدیگر و هر جزء را در سر جای خود قرار داده و شکل و ظاهر اولیه ظرف احیاء می‌گردد. این کار معمولاً با اتصال‌دهنده‌های موقت همچون چسب‌های کاغذی که از تکه‌های کاغذ و چسب سریش گیاهی و یا به کمک نخ، ریسمان و یا کش -به صورت بست موقت- انجام می‌گردد. در این مرحله بنا به تجربه چینی‌بندزن جهت قرارگیری موقت اجزاء در کنار یکدیگر ممکن است از موم زنبورعسل و یا سریشم گیاهی نیز استفاده شود؛ که پس از بند زدن و مستحکم شدن نسبی ظرف و قبل از چسب زدن و بتونه کردن، مصالح و مواد به کار رفته جهت اتصال موقت، حذف می‌شوند و یا با شستن با آب برطرف می‌شود.

۲. سوراخ کاری (اصطلاح الماس کاری و مته کاری)

این عملیات زدن سوراخ در دو طرف ترک یا محل‌های شکستگی که به هم چسبانده شده است. فاصله بین دو سوراخ متناسب با اندازه بست فلزی است که بعداً روی آن قرار خواهد گرفت. فرایند سوراخ کاری توسط ابزار سنتی نخ و کمان و میله چوبی که در سر آن قیف برنجی نگهدارنده الماس سوراخ کاری جا گرفته است و تکه چوب دایره شکل که در مرکز آن فرورفتگی ایجاد شده است و معمولاً از پوسته چوبی نارگیل ساخته می‌شده و به آن کپه^۱ (کپه) می‌گفتند انجام می‌شد. نخ کمان را یک دور به دور قلم چوبی حامل قیف برنجی می‌پیچیدند و الماس سر قیف برنجی را در محل سوراخ و کپه را در طرف دیگر قلم چوبی قرار داده و با دست نگه می‌داشتند. با حرکت کمان به سمت عقب و جلو یک حرکت دورانی در قلم چوبی ایجاد می‌گردد و سبب گردش دورانی الماس روی سطح چینی شده و سوراخ ایجاد می‌شود. قطر سوراخ بستگی به ابعاد الماس داشته و عمق سوراخ متناسب با ضخامت چینی کنترل می‌گردد. این سوراخ به‌طور کامل انجام نمی‌شد و عمق آن در حدود نصف ضخامت ظرف بود. سوراخ‌های ایجاد شده محل قرارگیری بست‌های کوچک فلزی است. محل سوراخ‌های که زده می‌شود و فاصله بین بست‌ها بستگی به نوع شکستگی داشته و در هر ظرف متفاوت است؛ اما نکته مهم این‌که بست می‌بایست عمود بر خط ترک یا شکستگی باشد.

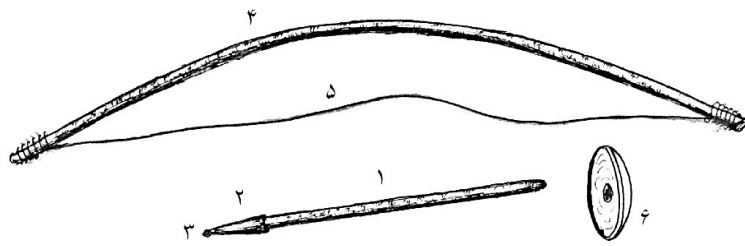
"کمان (ابزار سوراخ کاری) به‌عنوان اصلی‌ترین ابزار در دسترس چینی‌بندزن از قسمت‌های زیر تشکیل شده است:

- قیف برنجی: وسیله‌ای قیفی شکل از جنس برنج (شبهه مدادهای امروزی) که در قسمت انتهایی آن، الماس جاسازی می‌شود.

1. kapeh

- الماس: الماس‌های ریز به‌اندازه یک دانه کریستال شکر، از مغازه‌های جواهرفروشی تهیه می‌شد و در قسمت انتهایی نوک قیف برنجی جاسازی می‌شد.
- تکه چوب نازک از جنس درخت بید: این چوب به طول تقریبی ۳۰ سانتی‌متر و قطر تقریبی یک سانتی‌متر و حالت فنری دارد.
- نخ لحاف‌دوزی: تکه چوب درخت بید به‌وسیله نخ لحاف‌دوزی به قسمت قیفی شکل متصل می‌گشت" (مردانه، ۱۳:۱۳۸۷ و ۱۴).

ابزار کمان و اجزاء آن جهت سوراخکاری



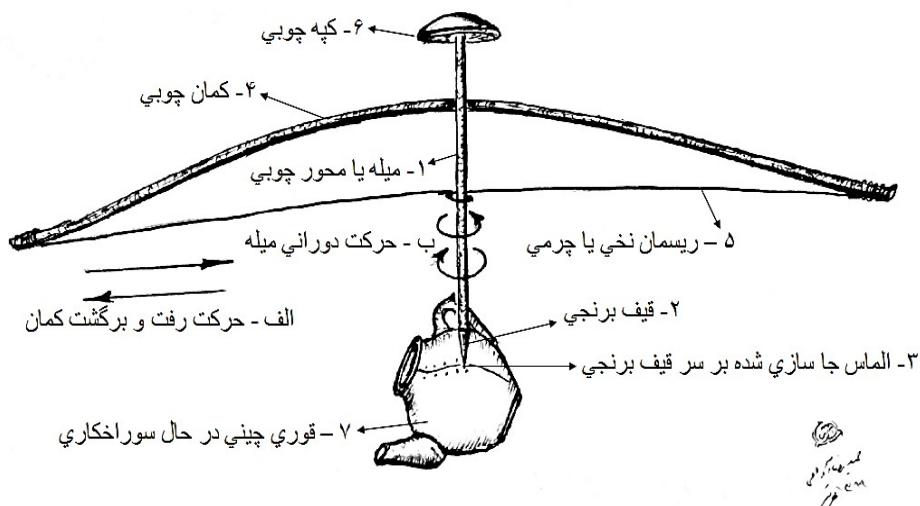
۱- میله یا قلم چوبی ۲- قیف برنجی ۳- الماس ۴- کمان ۵- نخ ۶- کپه چوبی

- عکس ۹- جزئیات و ابزار سوراخ‌کاری مورد استفاده در هنر چینی بندزنی (اتود، طراحی و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹).



- عکس ۱۰- ابزار سوراخ‌کاری مورد استفاده در هنر چینی بندزنی (نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: مجموعه شخصی نگارنده).

کمان و اجزاء آن در فرآیند سوراخکاری قوری چینی



عکس ۱۱- نمایش فرآیند سوراخ کاری

(اتود، طراحی و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹).



عکس ۱۲- زدن سوراخ جهت قرارگیری بست

(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: محله جوی آباد، خمینی شهر اصفهان).



عکس ۱۳- استادکار چینی‌بندزن در حال سوراخ‌کاری قوری شکسته
(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: محله جوی‌آباد، خمینی‌شهر اصفهان).

۳. بست زدن (اصطلاح کوک زدن یا کلوای کردن)

نحوه ساخت و اتصال بست: پس از عملیات سوراخ‌کاری نوبت بند زدن آن است. این فرایند با ساخت بست‌های فلزی و جاگذاری آن‌ها در محل‌های از پیش تعیین‌شده انجام می‌شود. برای انجام این کار از ابزار زیر استفاده می‌شود:

"- مفتول: مفتول‌های آهنی نازک به ضخامت حدود ۱ تا ۱/۵ میلی‌متر که این مفتول‌ها را به‌اندازه مناسب چیده و سپس مفتول‌ها را روی سندان با چکش می‌کوبند تا مسطح و برای کوک یا بند زدن آماده شوند.

- سندان: از سندان‌های حرفه مسگری در کار بندزنی برای دو منظور استفاده می‌شد:

- کوبیدن مفتول در روی آن به‌وسیله چکش
- درست کردن قسمت‌هایی از قوری شکسته به‌ویژه دهانه آب‌ریز قوری از

جنس برنج

- چکش معمولی کوچک که برای دو منظور استفاده می‌شد:

- کوبیدن و پهن کردن مفتول بر روی سندان
- کوبیدن بند یا کوک در قسمت بندخورده" (مردانه، ۱۳۸۷: ۱۴ و ۱۵).

سیم مفتولی گرد ← سیم مفتولی تسمه ← بست فلزی آماده



عکس ۱۴- مراحل آماده‌سازی بست فلزی

(اتود، طراحی و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹).



عکس ۱۵- ابزار و وسایل مورد استفاده در هنر چینی بندزنی (عکس و تنظیم نگارندگان، تابستان

۱۳۹۹: دوشنبه بازار خمینی شهر اصفهان).

بستی که برای بند زدن استفاده می‌شد از جنس آهن یا برنج بود. البته بست‌های آهنی در تماس با آب دچار زنگ‌زدگی می‌شود. پس از آمدن سیم‌های آهن گالوانیزه، بیشتر از این جنس مفتول‌ها استفاده شد. استفاده از مفتول‌های برنجی به واسطه خاصیت ارتجاعی و رنگ زیبا و طلائی آن و عدم زنگ‌زدگی جاذبه بیشتری دارد. قطر این سیم‌های مفتولی بسته به ابعاد و اندازه ظرف شکسته بین ۱ میلی‌متر در ظروف چینی تا ۵ میلی‌متر در خمره‌ها و ظروف سفالی استفاده می‌گردد. ابتدا سیم مفتولی گرد را به وسیله چکش و سندان به صورت تسمه درمی‌آورند و سپس به اندازه دلخواه آن را چیده و متناسب با عمق سوراخ دو سر آن را خم می‌نمایند تا به شکل حرف ب درآید. ایجاد زائده و خمش با زاویه بیشتر از ۹۰ درجه، به دلیل آن‌که بست پس از جاسازی در مکان مورد نظر و پر کردن آن با چسب ساخته شده به سادگی از جای خود خارج نشود، فنی مهم در این بخش از کار است. پس از زدن سوراخ‌ها و جاگذاری بست‌ها، نوبت چسباندن نهایی ظرف شکسته و پر کردن فضای خالی بین بست و سوراخ‌ها و فضای خالی احتمالی بین ترک‌ها و اجزاء جدا شده است.



عکس ۱۶- آماده‌سازی بست (نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: محله جوی‌آباد خمینی شهر اصفهان).



عکس ۱۷- کاسه قدیمی که با بست زدن مرمت شده است (نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: گالری عتیقه‌جات مهدی نیکخواه، میدان نقش جهان اصفهان، سرای هنرمندان اسپادانا).

۴. چسب زدن (اصطلاح بتونه کاری)

انواع و نحوه تهیه ملات چسب‌های سنتی

چسب‌های سنتی را می‌توان در دو دسته اصلی، چسب با منشاء حیوانی و با منشاء گیاهی تقسیم‌بندی نمود که عبارت‌اند از:

"الف. چسب‌های حیوانی مانند: سِریشُم معمولی، سِریشُم ماهی، چسب پوست خرگوش، چسب سفیده تخم مرغ با آهک، چسب آلومین خون، گلوتن و کازئین.

ب. چسب‌های گیاهی مانند: سِریش، شواز، کتیرا، صمغ عربی، گلوتن و نشاسته، عصاره ریوند از ریشه گیاه ریواس" (مردانه، ۱۳۸۷: ۱۵).

"سِریشُم از جمله چسب‌های حیوانی می‌باشد که از نسج متصل به پوست، استخوان سایر نسج، از پروئین (پلی آمید) ساخته شده‌اند. سِریشُم پوست (چسب پارشمن) را از پوست خام گاو و گوسفند تهیه می‌کنند. سِریشُم پوست چه در حالت ژل و چه در حالت فیلم دارای بیشترین دوام و بالاترین وزن مولکولی است. سِریشُم استخوان را از اغلب حیوانات اهلی به دست می‌آورند. سِریشُم ماهی را از پوست یا باله

شنای ماهی تهیه می‌کنند. ژلاتین، شکل خالص سریشم است. سریشم در آب سرد حل می‌شود و تولید ژل سریشم می‌کند. با اعمال حرارت، ژل سریشم ماهی در ۶۰ درجه و ژل سریشم حیوانی در ۳۰-۵۰ درجه سانتی‌گراد حل می‌شود. از محلول سریشم به‌طور عمده برای چسباندن و استحکام‌بخشی اشیای عاج، استخوان و همچنین سفال و چینی استفاده شده است ("چارلزولسن، ۱۳۷۸:۱۵۳ و ۱۵۴). به افرادی که در تهیه و تولید سریشم فعالیت داشته‌اند سریشم‌پز می‌گویند. معمولاً عرضه سریشم در مغازه و حجره‌های عطاری و یا رنگ‌فروشی صورت می‌گیرد. برای تهیه سریشم استخوان، استخوان و پسماند باقیمانده از لاشه حیوانات اهلی از مغازه‌های قصابی، فروشگاه‌های مرغ و ماهی و کله‌پزی‌ها جمع‌آوری و در پاتیل‌های بزرگ به همراه مقداری آب حرارت می‌دهند، تا جایی که نسج موجود در استخوان‌ها در آب حل گردیده و مواد پروتئینی موجود در آن‌ها خارج و به آب جوشی که در داخل آن غوطه‌ور هستند منتقل گردد. پس از طی این فرایند مواد موجود در پاتیل را از صافی عبور داده و مایع حاصل‌شده را درون ظروفی مانند سینی می‌ریزند. پس از سرد شدن، مایع موجود به‌صورت ژل درمی‌آید و در فرآیند نهایی آن‌ها را زیر نور خورشید و یا تحت حرارت غیرمستقیم قرار می‌دهند تا رطوبت خود را از دست بدهد و جامد گردد. قبل از استفاده از سریشم حیوانی خشک‌شده، مقدار مورد نیاز از آن را در ظرفی به همراه مقداری آب روی حرارت ملایمی غیرمستقیم که معمولاً در ظروف دو جداره این کار صورت می‌گیرد که در بین دو ظرف آب گرم بوده و از حرارت حاصل از بخار آن سریشم جامد موجود در آب ظرف دوم حل شود و به اصطلاح عسلی گردد. از سریشم حیوانی جهت چسباندن قطعات چوب و در خاتم‌کاری سنتی جهت چسباندن ورقه خاتم روی سطح چوب و نیز آهار دادن نخ جهت بافت پارچه‌های سنتی نیز استفاده می‌گردید. لازم به ذکر است استخوان‌ها و مواد باقیمانده از فرآیند مذکور پس از خشک شدن آسیاب می‌گردد و یکی از مهم‌ترین مکمل‌های غذایی برای دام و طیور به شمار می‌رود.

"موم زنبورعسل: موم زنبور را به وسیله ذوب و تخلیص کندوهای زنبورعسل به دست می‌آورند. این ماده مخلوط پیچیده‌ای است از هیدروکربن‌ها، استرها و اسیدهای چرب آزاد. موم زنبور در تعداد محدودی از حلال‌ها، اندکی حل می‌شود. ولی با بالا رفتن حرارت میزان انحلال آن بیشتر می‌شود" (همان: ۱۶۲).

چسب‌ها و خمیرهای بندزنی

در فرآیند تهیه چسب یا ملات آب‌بندی معمولاً از پروتئین‌های گیاهی یا حیوانی استفاده می‌گردد. این‌گونه از چسب‌ها توسط خود استادکار چینی‌بندزن و در همان زمان مورد نیاز و به مقدار لازم آماده می‌گردد، چراکه اضافه آن بعد از زمان اندکی دیگر قابل استفاده نخواهد بود. البته امروزه از جمله صنایع فعال در ساخت چسب‌های سنتی که از پروتئین‌های حیوانی و گیاهی استفاده می‌کند، می‌توان صنایع سریش‌سازی مهریز یزد را نام برد. بنا به گفته استاد حسن زمانی جهت تهیه چسب از شیر بز، سفیده تخم‌مرغ، سریشم حیوانی و پروتئین‌های گیاهی مانند انواع نشاسته حاصل از حبوبات و صمغ استفاده می‌گردید. "معروف‌ترین و پرمصرف‌ترین چسب در چینی‌بندزنی چسب حیوانی شامل سفیده تخم‌مرغ آمیخته با مقداری آهک نرم بوده که معروف به زامیشکه است. که این ماده در نگهداری شیشه‌های عمارت‌ها و الصاق آن‌ها به پنجره نیز به کار می‌رود" (مردانه، ۱۳۸۷: ۱۵). سفیده تخم‌مرغ را به اندازه مورد نیاز در ظرفی ریخته و پودر آهک شکفته را به آن اضافه و مرتباً آن را مخلوط می‌نمایند، تا جای که غلظتی مانند غلظت عسل به خود بگیرد که اصطلاحاً به آن عسلی می‌گویند. یکی از مهم‌ترین ارکان کار در حرفه چینی‌بندزنی شیوه اتصال قطعات جدا شده از یک ظرف به یکدیگر است؛ به طوری که در چسباندن ظرف و اشیاء شکسته از موادی استفاده گردد که دوام و بقاء ظروف مرمت‌شده را در مقابل رطوبت و بعضاً رطوبت همراه با حرارت حفظ کند. با توجه به اینکه معمولاً ظروف مذکور پس از مرمت همواره با آب و رطوبت سروکار دارند، یکی از مهم‌ترین عناصر تشکیل‌دهنده چسب مورد استفاده، آهک است؛ به دلیل

آن‌که چسب یا ملات تهیه‌شده با آهک در برابر رطوبت نه‌تنها خاصیت خود را از دست نمی‌دهد، بلکه مقاوم‌تر هم می‌شود. لذا جهت آب‌بندی و پر کردن فضاهای خالی و چسباندن این‌گونه ظروف در تهیه چسب مورد نیاز از آهک شکفته^۱ نرم و الک شده استفاده می‌شود (استخراج از مصاحبه با اساتید حرفه چینی‌بندزنی، تابستان ۱۳۹۹).

در بعضی موارد ظرف بست زده را قبل از آنکه با چسب بچسبانند و بتونه کنند، پس از قرار دادن اجزا در کنار یکدیگر و قرار دادن بست‌ها، آن را درون شیر بز قرار می‌دادند و یا شیر بز در محل ترک‌ها و شکستگی‌ها می‌مالیدند؛ این عمل موجب جوش خوردن ملکولی بین اجزاء شکسته می‌شد. پس از آماده شدن چسب، درزها و حفره‌های احتمالی و همچنین فضای بین سوراخ‌های ایجادشده و فضای اطراف بست‌ها را با چسب به‌وسیله انگشت سبابه پر می‌نمایند و پس از آن ظرف را کنار می‌گذارند تا فرآیند خشک شدن چسب سپری شود (همان).

نکته دیگری که قابل‌ذکر است جهت چسباندن پایه‌های شیشه‌ای چراغ‌های نفتی نوع دیگری از چسب مورد استفاده قرار می‌گرفت؛ زاغ و نبات را در ظرفی به همراه کمی آب، گرم می‌کردند و می‌جوشانیدند تا جایی که مایع به‌دست‌آمده به غلظت عسل برسد و سپس برای چسباندن اجزای شیشه‌ای جدا شده استفاده می‌نمودند (همان).

۱- شکفته شدن آهک نوعی تغییر شیمیایی است که در صورت ترکیب سنگ‌آهک پخته‌شده با آب رخ می‌دهد. این نوع آهک دارای پایداری مناسبی بوده و دارای رنگ سفید و حالت پودری است.



عکس ۱۸- فرآیند تهیه پودر نرم آهک برای تهیه چسب سنتی جهت مرمت ظروف چینی و سفال (عکس و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: اصفهان کارگاه شخصی نگارندگان).

۵. ترک‌بندی^۱ ظروف و مراحل تکمیلی (اصطلاح ترک کشی)

یکی از کارهای دیگری که در این هنر انجام می‌گرفته به کار بردن عناصر فلزی جهت استحکام‌بخشی و تکمیل فرایند چینی‌بندزنی بود.

ترک‌بندی ظروف از مهم‌ترین مراحل تکمیلی چینی بند زدن به شمار می‌رفت و بیشتر در ظروفی مانند گلدان و قوری و به‌طور کلی برای ظروف شکم‌دار استفاده می‌شود. به گفته استاد مرتضی اصلانی^۲ اولین مرحله ترک‌بندی قوری، حلقه کردن سیم

1. tarkbandi

۲- استاد مرتضی اصلانی (از مصاحبه‌شوندگان) متولد ۱۳۴۹ شمسی ساکن منطقه طوقچی اصفهان که در انواع جوشکاری تخصص دارد. استاد اکنون در منزل خود مشغول به فعالیت در زمینه‌های مختلف، همچون ساخت منقل فولادی، زنجیر یزدی فولادی برای مصارفی چون آویز و لوستر، زنجیر کشکول و زنجیرهای سوارکاری،

برای بالا و پائین ظرف است. در این مرحله یک مفتول به اندازه محیط بالای ظرف و یک مفتول به اندازه محیط پایین ظرف انتخاب می‌نمایند و آن را در سر جای خود به صورت حلقه دایره قرار داده و دو سر مفتول را به روش‌های مختلف بنا به سلیقه هنرمند پیچانده و محکم می‌کنند. مرحله بعدی اجرای تسمه‌های نازک فلزی است که بین مفتول بالا و پائین قرار می‌گیرد و ابتدا و انتهای این تسمه‌ها در مفتول‌های بالا و پائین چفت و محکم می‌شوند. معمولاً پهنای این تسمه‌ها بین ۵ تا ۷ میلی‌متر و ضخامت آن‌ها کمتر از نیم میلی‌متر است. که بیشتر از ورق‌های حلبی لعاب‌دار استفاده می‌گردد.



عکس ۱۹- قوری مرمت‌شده با اجرای فن ترک‌بندی
(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: مجموعه شخصی نگارنده).

هرزگرد (مُدبر) برای جار و لوستر و زنگ‌های زورخانه، قفل‌های فولادی هستند و همچنین در حرفه چینی‌بندزنی مهارت دارند. بنا به تجربیات ایشان ترک‌بندی معمولاً از بالای ظرف شروع و در پایین آن خاتمه می‌یابد.



عکس ۲۰- مراحل انجام ترکبندی بر روی قوری چینی
(اتود، طراحی و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹).



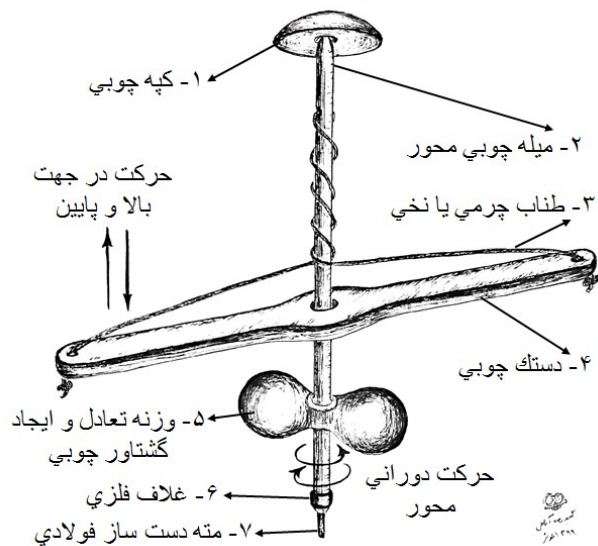
عکس ۲۱- گلدان سفالی ترکبندی شده مربوط به دوره صفوی
(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: گالری عتیقه‌جات مهدی نیکخواه، میدان نقش جهان اصفهان).

از آنجایی که این ظروف جهت شستشو با رطوبت و آب سروکار داشتند و به‌مرور زمان عناصر آهنی زنگ می‌زدند، در کارهای مرغوب از ورق‌های برنجی نازک و استفاده می‌شد که به‌واسطه رنگ طلائی‌اش زیبایی خاصی به ظروف می‌داد البته در کارهای نفیس و خاص ورق‌هایی از جنس نقره نیز استفاده می‌گردید. تعداد این ترکه‌ها متناسب با قطر میانه ظرف و بنا به سلیقه هنرمند انتخاب می‌شود. در آخر اطراف مفتول‌های بالا و پایین ظرف و نوارها یا همان ورقه‌های باریک را با چسب حاصل از سفیده تخم‌مرغ و آهک پُر و بتونه نموده و کار تمام می‌گردد. از جمله کارهای دیگری که در صورت شکستن آبریز یا سر لوله قوری و بعضاً برای جلوگیری از آسیب دیدن آن و یا زیبا نمودن آن انجام می‌گرفت؛ به این صورت که یک ورق برنجی یا آهنی را به‌صورت لوله درمی‌آورند و با قیچی و سوهان شکل دلخواه که همان فرم سر لوله قوری بود را به آن می‌دادند و پس از آن که دو سر آن را به یکدیگر متصل و درگیر می‌نمودند و آن را با همان ملات چسب تهیه‌شده به سر لوله قوری چسبانده و بتونه می‌کردند (استخراج از مصاحبه با اساتید حرفه چینی‌بندزنی، تابستان ۱۳۹۹).

مرمت ظروف سفالی

به‌واسطه حجیم بودن و ضخامت قابل‌توجه این ظروف، روش کار و ابزار و مصالح متفاوت از کار بر روی ظروف چینی است. سوراخ‌کاری با ابزاری متفاوت صورت می‌گرفت، با این تفاوت که در ابزار کمان حرکت رفت‌وبرگشت افقی به حرکت دورانی تبدیل می‌گردد، اما در ابزار سوراخ‌کاری که برای سفال استفاده می‌شود، حرکت رفت‌وبرگشت به‌صورت عمودی به حرکت دورانی تبدیل می‌گردد. با توجه به ابعاد و نوع کاربرد این ظروف، معمولاً آسیب وارده به‌صورت ترک است و تمامی مراحل همچون مرمت چینی‌بندزنی انجام می‌گردد. پس از تمیز کردن قطعات و کنار یکدیگر قرار دادن آن‌ها عملیات سوراخ‌کاری با ابزار مخصوص انجام‌شده و پس از آن بست‌های مورد نیاز آماده و بروی کار نصب می‌گردد.

ابزار سوراخکاری ظروف سفالی و اجزاء آن



عکس ۲۲- ابزار سوراخ کاری ظروف سفالی (اتود، طراحی و تنظیم نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹).



عکس ۲۳- نوع دیگری از ابزار سوراخ کاری (نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: مجموعه شخصی نگارنده).

بنا به گفته‌های استاد حسن زمانی در ساخت بست، از مفتول‌های دارهای قالی یا سیخ‌های آهنی استفاده می‌گردید؛ که ابتدا به کمک چکش بروی سندان به صورت تسمه درآورده می‌شد و با توجه به اندازه بین سوراخ‌ها بست آماده و لبه‌های آن خم می‌گردید و زاویه خمش آن در حدی بود که با فشار داخل سوراخ‌ها قرار گیرد و به اصطلاح در سوراخ‌ها چفت شود.

در مرمت ظروف سفالی به خصوص با ابعاد بزرگ فرایند چسباندن نیز کمی متفاوت بود؛ در ابتدا پنبه را ریزریز نموده و در شیر بز ریخته و ماحصل را برای چسباندن اولیه خمیره و قدح و مانند آن استفاده می‌نمودند. پس از انجام سوراخ‌کاری و عملیات بست‌زنی، ملات یا چسب سفیده تخم‌مرغ و آهک را به روی ترک‌ها و فضای خالی بین سوراخ‌ها و بست‌ها می‌مالیدند و آنها را پُر می‌کردند تا جایی که تمام آن‌ها را پوشش می‌داد و سوراخ یا ترکی بدون چسب باقی نمی‌ماند. در مرمت ظروف سفالی از مصالح سنتی همچون سریشم حیوانی و سریشم ماهی نیز جهت تهیه چسب به همراه آهک برای آب‌بندی و عایق‌بندی استفاده می‌شد.



عکس ۲۴- عکس‌هایی از ظروف و خمره‌های سفالی بندزده شده

(نگارندگان، تابستان ۱۳۹۹: چایخانه خواجه چاه حاج‌میرزا و چهارسوق مسعود، میدان نقش‌جهان اصفهان)

بحث و نتیجه‌گیری

آثار تاریخی علاوه بر ارزش‌های تاریخی، هنری و زیبایی‌شناسی، دارای ارزش‌های معنوی نیز هستند. این آثار یادآور سنت‌های اصیل و ماندگار شکل‌گرفته در دانش چند هزارساله نحوه زیست در بوم‌های متنوع ایران هستند. حفاظت از این آثار و تعمیر آن‌ها

باید هماهنگ و برخاسته از دل فنون و مصالح اصیلی باشد که آن‌ها را شکل داده‌اند. در همین راستا صنایع سنتی‌ای در هنرهای ایرانی به وجود آمده و رشد یافته‌اند، که علاوه بر اهمیت محصول نهایی آن‌ها، خود آن صنعت و دانش وابسته به آن، گویای چگونگی تعامل انسان ایرانی با محیط پیرامون و دیدگاه او به نظام خلقت است. ساده‌زیستی، استفاده بهینه از آنچه موجود و حاصل تلاش گذشتگان است، عدم مصرف‌گرایی، توجه به وجوه معنوی جاری در اشیائی که عمری بر آن‌ها گذشته و توسط پیشینیان مورد استفاده قرار گرفته‌اند و یادگاری از آن انسان‌ها محسوب می‌شوند؛ شاخصه‌های این فرهنگ غنی هستند. عمربخشی مجدد به ظروف چینی و سفالی یکی از این صنایع است و وسایلی را که دارای کاربری مستمر در زندگی انسان هستند و بر همین اساس دارای بار معنوی متنوع و یادآور خاطرات فراوان گذشتگان‌اند، را به چرخه حیات برمی‌گرداند. ابزارهای ساده و دست‌ساز، مصالح طبیعی و ففونی که باعث می‌شوند محصول نهایی تعمیر، مُعَمَّر به نظر آید و همین مسئله نیز بر وجاهت و جذبۀ آن می‌افزاید؛ این هنر ساده را لایق ماندگاری می‌کند. با بازخوانی فنون این هنر که حاصل تجربیات مستمر گذشتگان است که در طول زمان کامل شده‌اند، می‌توان ظروف چینی و سفالی که حامل ارزش‌های مادی و معنوی هستند و با تکیه بر فنون بومی و استفاده از مواد و مصالح طبیعی ساده و در دسترس شکل گرفته‌اند، را به هماهنگ‌ترین شکل ممکن با وضع اصیل مرمت کرد. در هنر چینی‌بندزنی سعی بر آن است که با ابزار دست‌ساز، که بیشتر آن‌ها توسط خود هنرمند تهیه و ساخته می‌گردید و مواد و مصالح بومی بسیار ساده و ابتدائی بسیاری از ظروف قدیمی و سنتی را مرمت نمود تا سال‌های متمادی حیات یابد و علاوه بر کاربردهای معمولی خود یادآور بسیاری از خاطرات گذشتگان و فنون و شگردهای خاص زیست در بوم‌های منحصربه‌فرد ایران را در خود به یادگار گذاشته باشد.

منابع

- آیت‌الله‌زاده شیرازی، باقر. (۱۳۸۲)، «حفاظت بناهای تاریخی»، هفت شهر، سال چهارم، شماره ۱۱: ۶-۱۳.
- آقا شریفیان اصفهانی، مهرداد؛ رستگار جزی، پرویز و قاسم پور راوندی، محسن. (۱۳۹۶)، «اخلاق حرفه‌ای صناعات در فقه شیعه و متون صنفی»، فصلنامه پژوهش‌های فقه و حقوق اسلامی، سال چهاردهم، شماره ۵۰: ۱۱-۳۴.
- پنجه‌باشی، الهه و یحیایی انزهایی، ناهید. (۱۳۹۸)، «مطالعه نقوش گچ‌بری در اتاق صوت عالی قاپو»، جلوه هنر، سال یازدهم، شماره ۳: ۷-۲۰.
- تحویلدار، میرزا حسین‌خان. (۱۳۴۲)، جغرافیای اصفهان - جغرافیای طبیعی و انسانی و آمار اصناف شهر، به کوشش دکتر منوچهر ستوده، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول.
- جعفری تبریزی، محمدتقی. (۱۳۷۳)، تفسیر و نقد و تحلیل مثنوی جلال‌الدین محمد بلخی، جلد ۱، تهران: نشر اسلامی، چاپ دوازدهم.
- چارلزولسن، هوری. (۱۳۷۸)، مواد مورد استفاده در مرمت: حلال‌های آلی - چسب‌ها و جلاها، ترجمه: ابوالفضل سمنانی و حمید فرهمند بروجنی، تهران: نشر دانشگاه هنر، چاپ اول.
- حدادی، محمد. (۱۳۸۷)، «حفظ و مرمت آثار سفالی»، دانش مرمت و میراث فرهنگی، سال چهارم، شماره ۲: ۱-۲۲.
- حجت، مهدی. (۱۳۸۰)، میراث فرهنگی در ایران، تهران: نشر سازمان میراث فرهنگی کشور، چاپ اول.
- دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷)، لغتنامه دهخدا، جلد ۶ و جلد ۱۲، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ دوم.
- سهیلی، مهدی. (۱۳۸۵)، ضرب‌المثل‌های معروف ایران، تهران: نشر گل‌آرا، چاپ دوم.
- صنیع‌الدوله (اعتمادالسلطنه)، محمدحسن. (۱۳۶۸)، مرآت‌البلدان، جلد چهارم، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول.
- غفاری، مهران. (۱۳۹۱)، «اشاره‌ای به داستان بدنه‌های جسمی و چینی ایرانی»، فصلنامه سرامیک ایران، سال هشتم، شماره ۳۱: ۳۱-۴۱.
- فلور، ویلم. (۱۳۶۵)، جستارهایی از تاریخ اجتماعی ایران در عصر قاجار، ترجمه: ابوالقاسم سری، جلد دوم، تهران: نشر توس، چاپ اول.
- گالدیری، اوژینو. (۱۳۶۲)، عالی‌قاپو، ترجمه: عبدالله جیل عاملی، تهران: نشر سازمان ملی حفاظت آثار باستانی ایران، چاپ اول.

- مردانه، سولماز. (۱۳۸۷). *هنرهای فراموش شده اردبیل (چینی‌بندزنی و مسگری)*، اردبیل: نشر محقق اردبیلی، چاپ اول.
- ولی‌بیگ، نیما و سعادت، رها. (۱۳۹۰). «تزئینات معماری آرامگاه شیخ صفی‌الدین اردبیلی با تأکید بر آرایه‌های تنگ‌بری چینی‌خانه»، *دوفصلنامه علمی- پژوهشی مطالعات هنر اسلامی*، دوره هفتم، شماره چهاردهم: ۱۱۹-۱۲۷.
- هوش‌ور، زردشت. (۱۳۹۸). *دانشنامه مشاغل سنتی ایران*. جلد ۱، تهران: نشر دانشگاه تهران، چاپ اول.

- Fielden, Bernard. (2003). *Conservation of historic buildings*. Third edition. Oxford; Burlington, MA: Architectural Press.
- Kaniskan, Ece. (2018). "kintsugi the beauty of wound scars." *Ulakbilge*, 21, 161-167.
- Santini, celine. (2018). *kintsugi, l'arte segreta di riparare lavita*. milano: netphilo publishing.

مصاحبه‌شوندگان:

- ۱- حسن زمانی، متولد ۱۳۳۴. استاد چینی‌بندزن. تابستان ۱۳۹۹. دوشنبه‌بازار خمینی‌شهر و محله جوی‌آباد
- ۲- مرتضی اصلانی، متولد ۱۳۴۹. استاد چینی‌بندزن. تابستان ۱۳۹۹. اصفهان محله طوقچی منزل شخصی
- ۳- اخوان رضا و حسینعلی روشنی، عطاری روشن. تابستان ۱۳۹۹. اصفهان میدان نقش جهان چهارسوق مسعود
- ۴- مصطفی و رمضان صرامی، عطاری صرامی. تابستان ۱۳۹۹. خمینی‌شهر اصفهان. دوشنبه‌بازار خمینی‌شهر
- ۵- مهدی نیک‌خواه، عتیقه‌فروش. تابستان ۱۳۹۹. اصفهان میدان نقش جهان سرای اسپادانا
- ۶- حسن خواجه، مجموعه‌دار عتیقه. تابستان ۱۳۹۹. اصفهان میدان نقش جهان چاه حاج میرزا چای‌خانه خواجه